

INVENTARI I ESTUDI DE LES CAVITATS DE SANT SEGIMON DEL MONTSENY (OSONA)

FRANCESC ROMA (Patronat d'Estudis Osonencs)
FERRAN CARDONA (Espeleo Club de Gràcia)
JORDI VILALLONGA (Club Excursionista Independent de Catalunya)

Inventory and study of the caves of Sant Segimon del Montseny (Osona)

L'article presenta un seguit de cavitats a la zona de Sant Segimon del Montseny. La majoria d'aquestes cavitats són d'origen antròpic, tot i que ni l'estudi geològic ni la documentació històrica no han permès establir amb claredat la seva cronologia ni la seva funcionalitat. Només s'ha pogut resseguir una part de la història de l'anomenada cova de Sant Miquel, reutilitzada com a espai de devoció popular a finals del segle XIX. El conjunt que s'estudia ha estat fins a l'actualitat pràcticament desconegut i només dues cavitats apareixen indicades en el mapa de l'editorial Alpina.

Paraules clau: Sant Segimon, Montseny, espeleologia, mineria, ametistes.

The article presents a series of caves in the area of Sant Segimon del Montseny. The majority of these caves are of anthropic origin, even though neither the geological study nor historical documentation has enabled us to clearly establish the chronology or use. We have only been able to follow a part of the history of the cave of Sant Miquel, reused as a space of popular worship at the end of the 19th century. The whole section studied has until now been practically unknown and only two caves appear shown on the map of the Alpina publisher.

Keywords: Sant Segimon, Montseny, speleology, mining, amethysts.

1. Introducció

Aquest article pretén fer un inventari de les cavitats situades al vessant nord-occidental de Matagalls, estudiar-ne la seva tipologia i oferir un intent d'explicació del seu origen. En ell es descriuen una vintena de cavitats, totes elles excavades en pòrfirs. Aquest tipus de materials ignis són poc donats a la formació de cavitats naturals, tot i que aquestes —com es veurà en alguns dels casos descrits— poden aparèixer vinculades a fenòmens d'origen tectònic. Per aquest motiu, aquest article proposarà una hipòtesi d'interpretació de l'origen d'aquestes cavitats excavades en pòrfirs vermells.

Aquestes cavitats es van explorar entre la tardor de 2013 i l'estiu de 2014, després que Jordi Vilallonga fes una primera aproximació per localitzar la cova d'en Pere, que no va donar resultats. Una visita posterior a la zona va permetre localitzar aquesta cavitat i la mina que hi ha just a sota seu (cavitat CP 2). També es va explorar el sector de Roca Foradada, on es van localitzar i explorar les tres primeres cavitats. En visites posteriors es van descobrir algunes de les mines del sector de Sant Segimon i el conjunt de la cova de Sant Miquel. En anar a fer la topografia

d'aquest darrer grup de cavitats, es va localitzar la gran boca de la Mina Gran de Roca Foradada, a la qual no es va poder accedir en no dur material per fer el ràpel fins a la seva boca.

En exploracions posteriors es van anar fent les topografies del conjunt de cavitats i localitzant noves boques, especialment aquelles a les quals per accedir-hi calia equipar-se tècnicament.

Veient les característiques geològiques de la zona on es troben les cavitats, també es va procedir a explorar el sector de Castellfitó, amb resultats positius, i del turó de les Queredes, sense que hi aparegués cap nova cavitat.

2. Presentació de l'espai geogràfic d'estudi

L'espai que s'analitza en aquest article es troba íntegrament dins del municipi de Viladrau, que pertany a la comarca d'Osona, tot i ser de la província de Girona. Està situat a uns quatre quilòmetres del nucli del poble, en direcció sud-oest, i oscil·la entre els 1.200 i els 1.400 m d'altura sobre el nivell del mar.

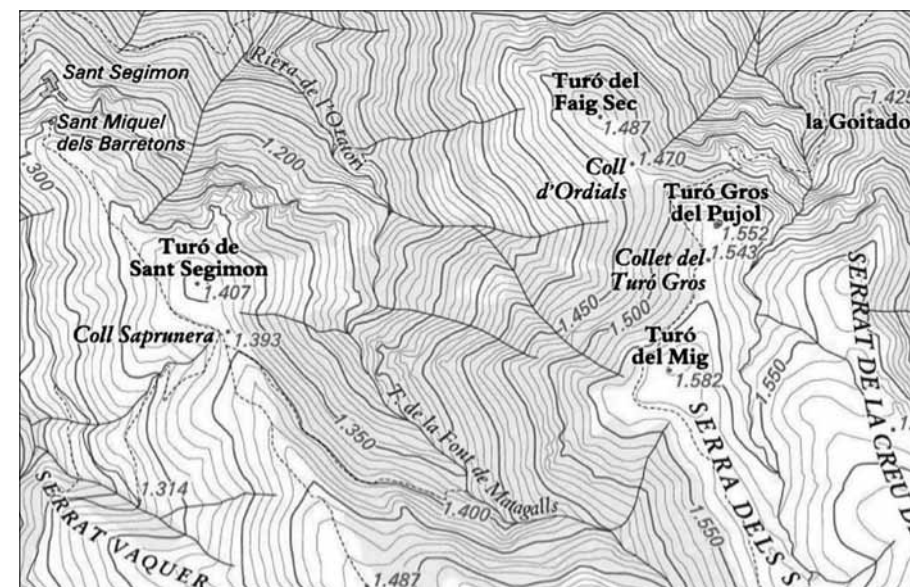
La seva orientació obaga ha permès el manteniment de boscos de faig amb alguns roures escadussers, mentre l'alzina queda lleugerament per sota o a la mateixa alçada, però en espais assolellats. Els grèvolos posen un toc nadalenc a l'espai, sobretot en arribar l'hivern. L'alçada i l'orientació del lloc el fan propens, també, a la innivació en moments de grans nevades i a la zona sud —ja per sobre dels 1.400 m— hi ha un parell de pous de neu, segurament construïts a finals del segle XVIII.¹

Totes les cavitats estudiades es troben en els relleixos que s'aboquen al torrent de la Font de Matagalls. La majoria es troben a la seva riba esquerra (ponent). Només tres cavitats es troben a l'altre costat del torrent, tot i que geològicament sembla que formen part de la mateixa unitat estructural, caracteritzada per la presència de pòrfirs vermellencs. Aquests pòrfirs es retroben fora de la vall del torrent de la Font de Matagalls, concretament al sot de les Estelles, al sud de Castellfitó, al voltant dels 1.200 m d'altura. En canvi, no s'ha trobat cap cavitat als pòrfirs que formen el turó de les Queredes (a ponent de Sant Segimon) ni tampoc per sota del nivell del santuari de Sant Segimon ni en les altres explotacions d'ametistes descrites històricament.

Pel que fa a les activitats humanes, ja s'ha parlat de l'explotació de la neu en aquesta zona. A banda d'això, l'explotació del bosc i alguna forma de ramaderia esporàdica han deixat empremtes sobre aquest espectacular paisatge. Però no hi ha cap dubte que l'element humà més característic és el santuari dedicat a Sant Segimon i la cova on aquest personatge hauria fet vida eremítica.

Des del punt de vista espeleològic, el primer que crida l'atenció és l'escàs interès que ha suscitat aquesta zona. De fet, els darrers mapes de l'editorial Alpina

1. El pou de la Jaça de les Eugues podria correspondre a «lo pou dela neu del torrent de Vales» que va costar 200 lliures «(...) entre mestres de obres manobres fustes y serrados y (...) per les barrinades (...)» [1779?]. ABEV, Sant Segimon, G/1 (1705-1796).

Mapa general de situació.

només inclouen dues cavitats en aquest espai: la cova d'en Pere i la Roca Foradada.² Va ser en una exploració per visitar aquestes cavitats que es va prendre consciència de la particularitat del lloc que s'està estudiant.

Aquesta particularitat es podria resumir dient que totes les cavitats estan excavades en un terreny gens propens als fenòmens espeleològics, ja que els pòrfirs no són solubles en l'aigua. De manera que la majoria de cavitats que es troben a la zona d'estudi semblarien correspondre a resultats d'accions antròpiques. En alguns casos, però, es podria acceptar una morfologia tectònica que no invalidaria la norma establerta en el punt anterior.

Per tots aquests motius, calia un estudi que permetés inventariar aquestes cavitats i fer una aproximació als seus orígens.

En l'inventari que segueix aquest apartat s'han dividit les cavitats en funció de quatre sectors diferents. Cadascun d'ells recull les cavitats que té més a prop, tot i que, en realitat, es podrien considerar els quatre subsectors com un únic conjunt.

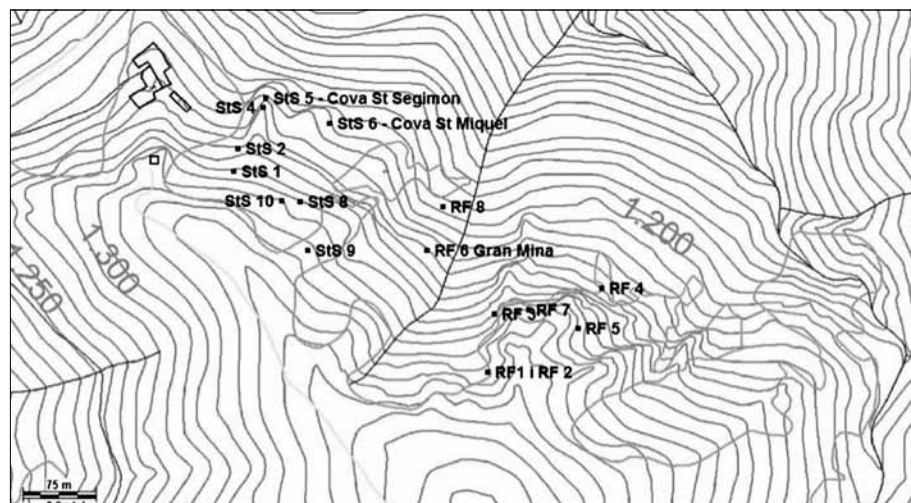
2. El mapa recull també una cavitat anomenada la Bauma, situada al sud-est del Turó Gros del Pujol, que no prenem en consideració en aquest article per la seva ubicació geogràfica i, especialment, pel fet d'haver estat excavada en materials pissarrosos.

3. Inventari de cavitats³

Les cavitats descrites han estat agrupades en quatre sectors en funció de la proximitat entre elles i del marc geogràfic. La nomenclatura que correspon a cada sector és aleatòria, tanmateix la numeració assignada a cada cavitat es correspon amb l'ordre numèric de descoberta. La informació que acompanya les cavitats inclou una breu descripció tècnica, així com les coordenades de localització, les mides de la cavitat i les peculiaritats més destacades. Algunes inclouen també la topografia i la corresponent imatge. També cal afegir, i atenent a les hipòtesis de treball, que la morfologia actual no té perquè correspondre a la morfologia original de la cavitat.

3.1. Sector Sant Segimon (StS)

Grup de cavitats ubicades a tocar i a redós del santuari de Sant Segimon.

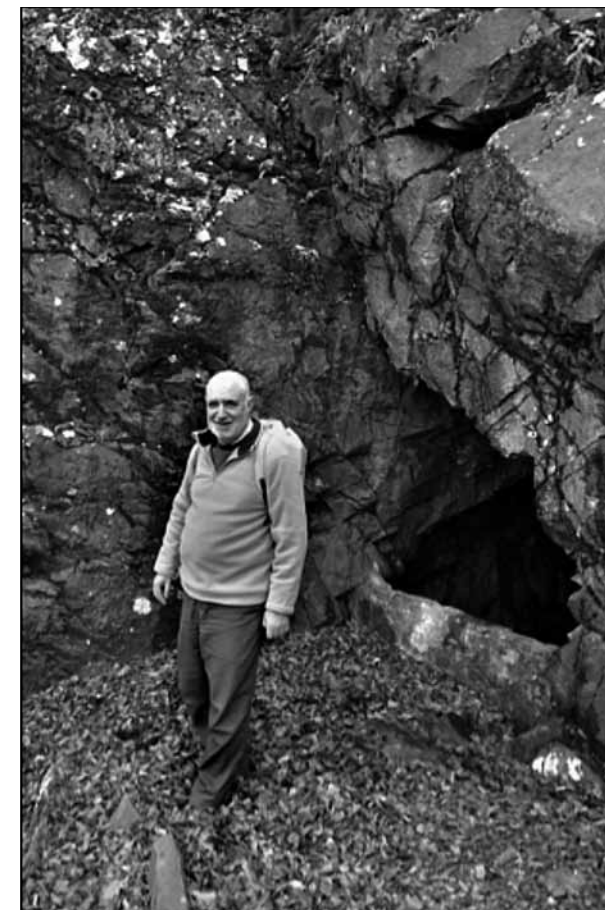
StS 1 – Cisterna sobre Sant Segimon

Coordenades:⁴ 41° 49' 275 – 002° 21' 357 – 1.282

Cavitat de 3 m d'amplada per uns 2 m d'altura i d'uns 2 m de recorregut. Actualment presenta restes d'un mur i aigua al seu interior, fet que fa pensar en la seva utilització com a cisterna. Possiblement en els seus orígens es tractés d'una boca de mina o d'una cala, com moltes altres cavitats de la zona.

3. Si no s'indica el contrari, totes les cavitats s'han de considerar d'origen antròpic.

4. Datum: WGS84. Algunes de les coordenades pot ser que no siguin gaire precises a causa de la configuració del terreny, que fa que els senyals dels satèl·lits arribin amb dificultats fins als receptors.

StS 2

Coordenades: 41° 49' 287 – 002° 21' 360 – 1.249

Cavitat de 5 m d'amplada per 1,5 m d'altura i 3 m de recorregut. Presenta bona part del sostre caigut recentment.

StS 3 – Ermita de Sant Segimon

Coordenades: 41° 49' 319 – 002° 21' 353 – 1.240

Ermita troglodítica de l'alta edat mitjana, de la qual documentalment es tenen notícies des del 1290. A partir del segle xv hi ha constància de l'existència d'ermitans o donats (Pladevall i Font, 1986). El culte que tenia lloc en aquesta ermita anava a càrrec dels habitants de Centelles, que tradicionalment s'hi desplaçaven en processó (Pladevall i Font, 1955).

Fa 8 m de recorregut, tot i que no s'hi ha pogut entrar perquè actualment està tancada per una reixa de ferro.

Al sostre de la cavitat s'evidencia un curiós mirall de falla que hauria permès la formació tectònica de la cavitat.

Un manuscrit de la primera meitat del segle xv, que es conserva a l'Arxiu Episcopal de Vic, diu: «E sent Sagimon romàs fort aconsolet e pujàsse'n an la dita roqua e trobà-y huna balma; e féu aquí son ermitatge e penitència dos anys e mig e dies mes. (...) E aquesta balma, qui vuy an dia és feta esgleya, és dit l'armitatge de sent Sagimon; e aquí ell estech e abità» (editat per Ordeig i Mata, 1987: 95).

StS 4

Coordenades: 41° 49' 310 – 002° 21' 379 – 1.197

Cavitat de 2,25 m d'amplada per 3,40 m de recorregut i uns 3 m aproximadament d'altura màxima.

StS 5 – Cova de Sant Segimon

Coordenades: 41° 49' 315 – 002° 21' 381 – 1.198

Cavitat de 3,20 m d'amplada i un recorregut de 5,75 m. L'altura màxima és de 2,70 m a l'interior. S'hi accedeix per una porta amb llinda plana de 67 cm x 1,30 cm. L'interior té forma de cúpula (aparença d'igllú) i s'hi conserven restes d'un possible altar.

Al costat mateix hi ha un petit forat, arran de terra, que podria correspondre a una antiga boca de mina reomplerta de sediments en el moment de fer l'explanació davant de l'ermita. Només una excavació arqueològica permetria assegurar-ho.

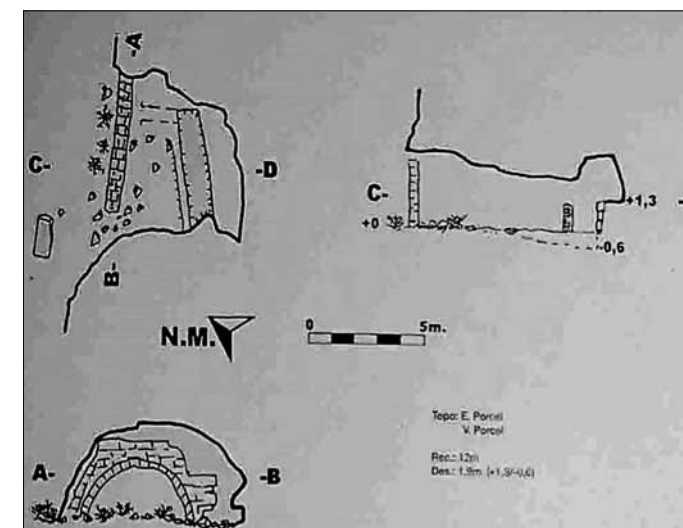
StS 6 i StS 7 – Cova de Sant Miquel dels Sants i cavitats adjacents

Coordenades: 41° 49' 301 – 002° 21' 428 – 1.168

El conjunt presenta sis obertures a l'exterior, sota un cingle molt vertical. Les cavitats de la banda occidental semblarien correspondre a explotacions de minerals filonians; en canvi, la cova de Sant Miquel i la cova dels Porcs presenten una morfologia més clarament d'explotació minera.

La cova de Sant Miquel fa 6,30 m de recorregut i té una boca d'1,15 m x 1,50 m. A la part final fa 1 m x 1,40 m. Just passar la reixa es troben les restes de ciment on se suposa que estava fixada alguna de les imatges de què parlarem més endavant. La boca està penjada en una paret vertical, fet que dificulta accedir-hi. En aquest pany de paret hi havia una inscripció pintada que no s'ha pogut llegir.

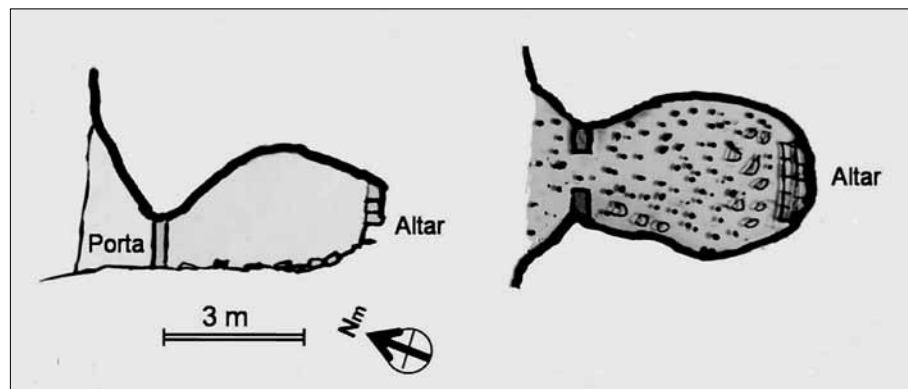
La cova inferior, on es duien els porcs segons el document de 1862, és molt més baixa i fa uns quatre metres de recorregut. Més a ponent hi ha dues boques, una de més gran i l'altra més petita, connectades entre elles, que donen accés a una galeria excavada seguint la veta d'algun mineral. Més a ponent, i per sobre, hi ha altres boques que se suposa que foren obertes per extreure'n algun mineral.

Ermita de Sant Segimon. Topografia extreta de Porcel (2005).

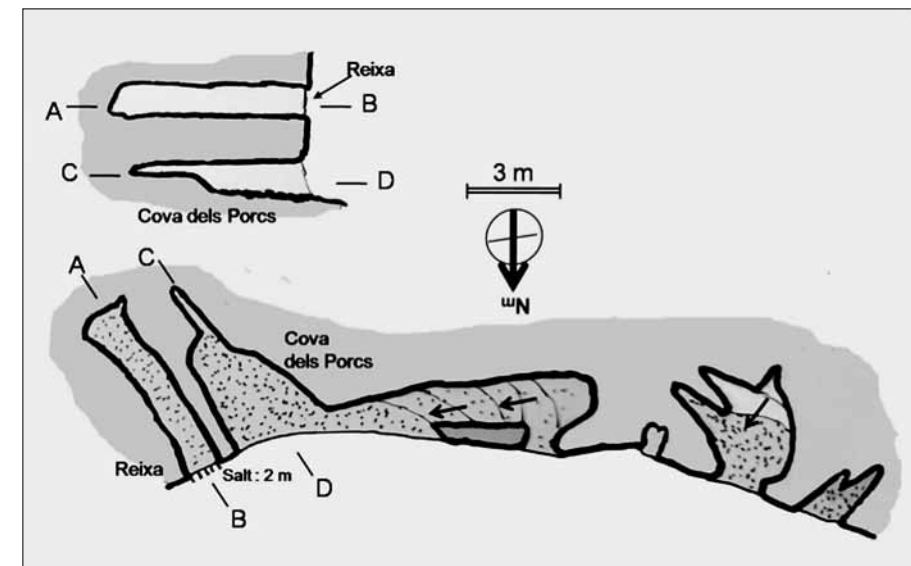
Ermita de Sant Segimon. StS 3.

Cova de Sant Segimon.

Entrada cova de Sant Segimon. StS 5.

Forats de Sant Miquel dels Sants.

Cova de Sant Miquel (a dalt, amb la reixa) i cova dels Porcs. StS 6.

Sobre la cova de Sant Miquel, vegeu l'apartat de dades històriques situat més endavant.

StS 8 [mina del Seient]

Coordenades: 41° 49' 256 – 002° 21' 512 – 1.196

Petita esquerda segurament eixamplada manualment d'uns 2,50 m de recorregut, per 1,20 m d'ample i una altura d'1,70 m.

StS 9 [veta]

Coordenades: 41° 49' 232 – 002° 21' 412 – 1.284

Veta de mineral que presenta una boca de 2,60 m d'amplada i 3 m de fons. L'altura màxima és d'1,20 m. A la banda oest es conserva un curiós pilar que separa (per escassos centímetres) la boca principal d'una de més petita.

Es troba molt a prop del contacte amb les roques pissarroses.

StS 10

Coordenades: 41° 49' 259 – 002° 21' 393 – 1.279

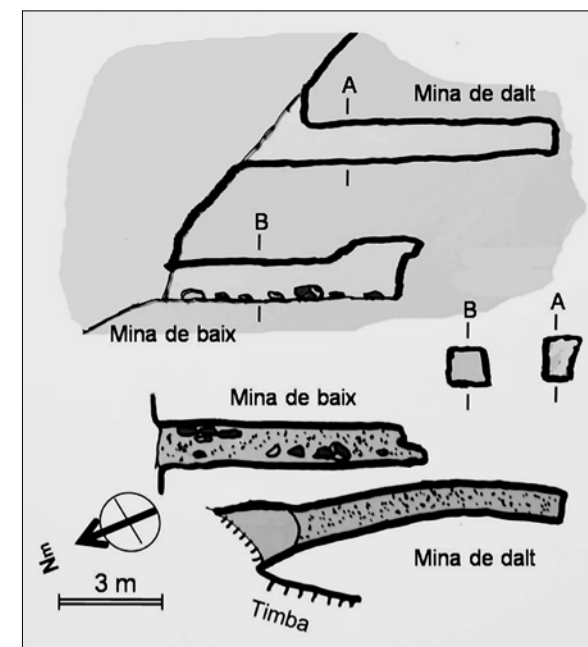
Mina de boca petita (1,80 m d'amplada per 1,10 m d'altura) que després d'un pas estret (1,30 m x 0,90 m) dona accés a una galeria més alta que allarga el recorregut de la cavitat fins als 9 m. Se n'ha fet la topografia junt amb la següent cavitat, de la qual es troba pràcticament a sota mateix.

StS 11

Coordenades: les mateixes que l'anterior.

Es troba situada just a sobre de l'anterior, enmig d'una esquerda estreta de difícil accés.

Mina que ressegueix una veta, eixamplada i amb una sala final de dimensions més grans. Fa uns 8 metres de recorregut.

Mines Bessones. Viladrau. Recorregut: 8 / 8,8 m.

Mines Bessones. StS 10 i StS 11.

3.2. Sector Roca Foradada

Grup de cavitats ubicades a banda i banda de l'esperó rocallós, altiu i vertical que emergeix pel costat esquerre de la vall del Torrent de la Font de Matagalls i la riera de l'Oratori.

La Roca Foradada. De dalt a baix i de dreta a esquerra: RF 1 i RF 2, RF 3 i RF 6 (Gran Mina).

RF 1 [dues cavitats juntes a Roca Foradada]

Coordenades 41° 49' 165 – 002° 21' 546 – 1.291

Cavitat de 3 m d'ample per 2,60 m de recorregut i 1,70 m d'altura màxima. A l'interior hi ha crescut un faig.

RF 2 [dues cavitats juntes a Roca Foradada]

Coordenades 41° 49' 165 – 002° 21' 546 – 1.291

Cavitat de 2,50 m d'ample per 4,20 m de recorregut i 1,30 m d'altura mínima (l'altura és molt variable). Té un gran grèvol al seu interior.

RF 1 i RF 2, al sector de Roca Foradada.

RF 3 [tercera cavitat de Roca Foradada]

Coordenades: 41° 49' 197 – 002° 21' 551 – 1.277

Cavitat de 2,60 m d'amplada per 2,50 m de recorregut i una altura aproximada de 3 m.

RF 4 – Balma Murada

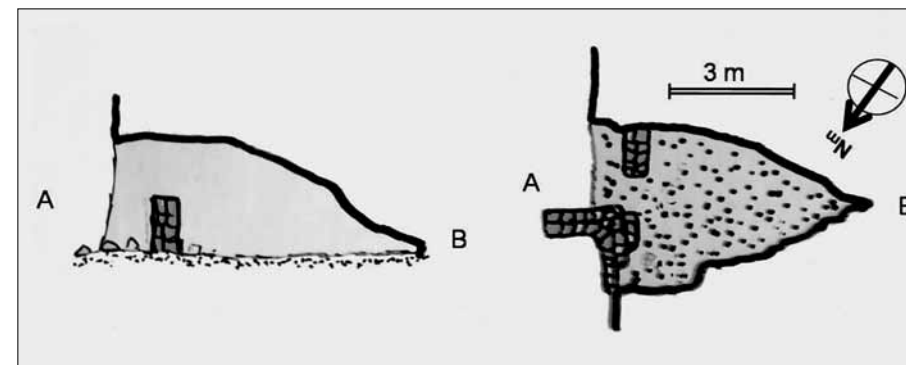
Coordenades 41° 49' 212 – 002° 22' 630 – 1.226

Balma, possiblement d'origen tectònic, que aprofita una diàclasi gairebé vertical. L'interior ha estat condicionat com a precari refugi i uns murs de pedra seca l'aïllen de l'exterior.

Té una planta triangular, de 7 m de profunditat i 4 m d'ample a la part més gran (entrada). L'altura màxima és de 2 m. La boca ha estat parcialment tancada amb dos murs de pedra seca construïts a diferent profunditat. A la banda de ponent hi ha una petita xemeneia el fum de la qual surt a l'exterior per un forat que queda entre la paret de pedra i el sostre de la cavitat.

RF 3, tercera cavitat de Roca Foradada.

Balma Murada de Roca Foradada. RF 4.

Balma Murada de Roca Foradada. RF 4.

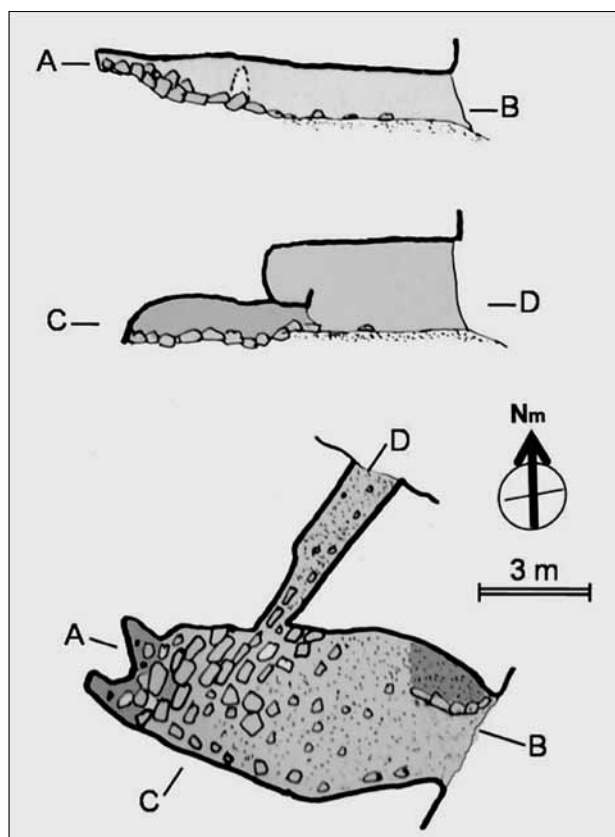
RF 5 – Cova de Roca Foradada

Coordenades 41° 49' 190 – 002° 26' 612 – 1.284

Cavitat amb dues entrades clarament diferenciades, separades per un petit pas estret.

A la banda nord, oberta sobre el penya-segat, es troba una gran boca triangular, d'uns 2 m d'amplada a la part baixa i uns 4 m d'altura màxima. Aquesta cavitat fa 8 m de recorregut rectilini, fins que arriba a un petit pas estret que permet arribar a una sala més baixa i situada a un nivell també més baix.

La segona boca s'obre a l'est, sobre una gran tartera. Té la morfologia típica de les explotacions mineres d'aquesta zona (semicircumferència) i una alçada que obliga a anar ajupit. Fa 12 m de recorregut i abans d'arribar al final desemboca en una saleta d'uns 4 m de diàmetre (on va a parar la primera galeria). Al fons de tot, en el punt més allunyat de l'entrada, hi ha una petita galeria plena de blocs enderrocats que semblen connectar amb una esquadra que es troba per sobre de la cavitat (impenetrable).

Cova de Roca Foradada. RF 5.

Boca de la cova de Roca Foradada (B en la topografia). RF 5.

Segona boca de la cova de Roca Foradada (D en la topografia). RF 5.

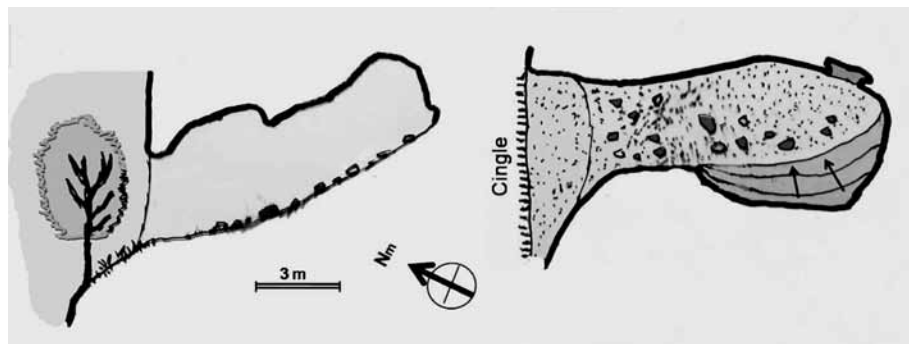
RF 6 – Gran Mina de la Roca Foradada

Coordenades: 41° 49' 232 – 002° 21' 501 – 1.318

S'hi accedeix fent un ràpel d'una quinzena de metres des de la part superior o bé mitjançant una escalada d'una vintena de metres.

Aquest accés contrasta amb les dimensions de la cavitat, que fan qui sigui la més gran de la zona: 12 m de recorregut i una amplada que en alguns llocs arriba als 4,50 m. La boca fa 3,50 m d'ample i uns 3 o 4 m d'altura.

Tot el seu recorregut és ascendent (+5 m de desnivell).

Mina Gran. Viladrau. Recorregut: 12m. RF 6.

RF 7 – [petita balma penjada]

Coordenades: 41° 49' 200 – 002° 21' 576 – 1.309

Es tracta d'una petita balma penjada i amb la boca gairebé inaccessible.

RF 8 [Balma]

Coordenades: 41° 49' 256 – 002° 21' 512 – 1.196

Es tracta d'una gran balma que presenta evidències d'haver estat excavada artificialment.

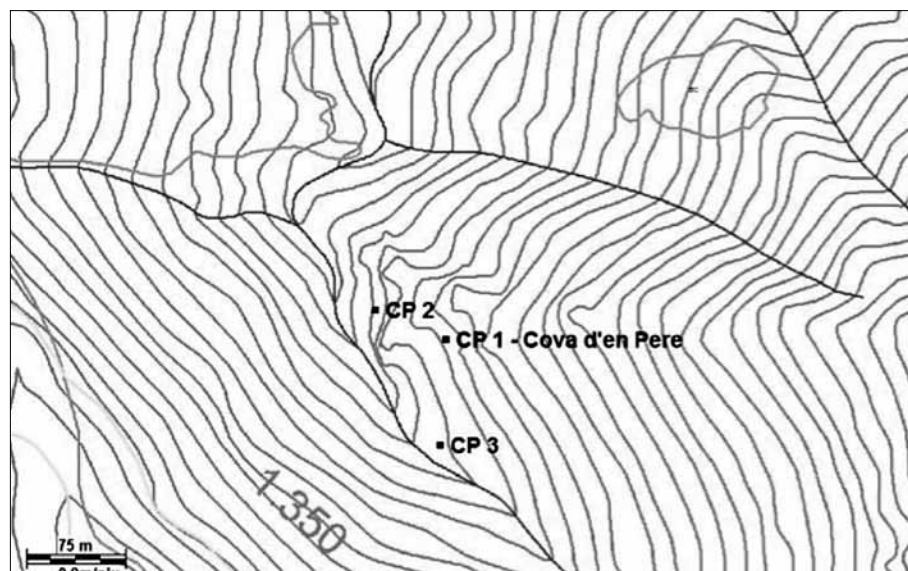
Fa una gran boca de 5,5 m d'amplada i un recorregut d'uns 4 o 5 m.

RF 8. Balma.

3.3. Sector Cova d'en Pere

Petit grup de cavitats que es troben entre els allargassats esperons rocallosos que ressegueixen tot el desnivell dret de la vall del torrent de la Font de Matagalls i la riera de l'Oratori.

CP 1 – Cova d'en Pere

Coordenades 41° 48' 979 – 002° 21' 870 – 1.317

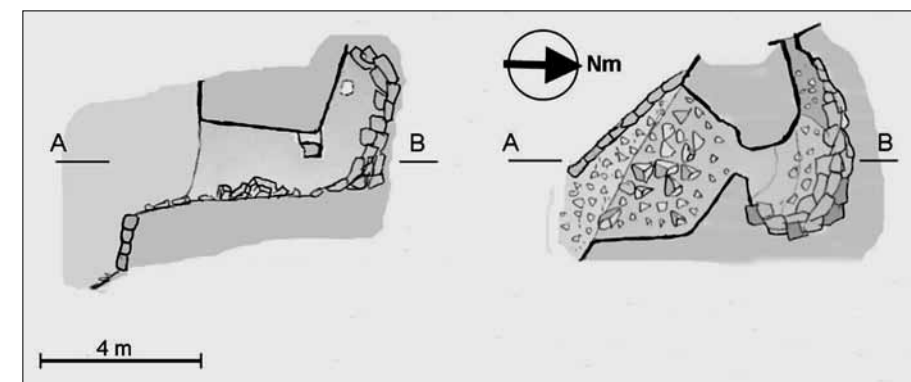
Petita cavitat de 6 m de recorregut, oberta a la cara sud d'una aresta rociosa de pòrfirs. La boca fa 4 m x 1,70 m. A dos metres de l'entrada hi ha un petit pas estret (doble) que obliga a gatejar i que després s'obre a una petita sala ascendent feta enmig d'una tartera amb blocs de pòrfir. Un petit forat a la part superior permet veure l'exterior, tot i que no és accessible.

A la part del davant de la cova s'observen les restes d'un petit mur de pedra seca. Segurament va ser ampliada de manera antròpica.

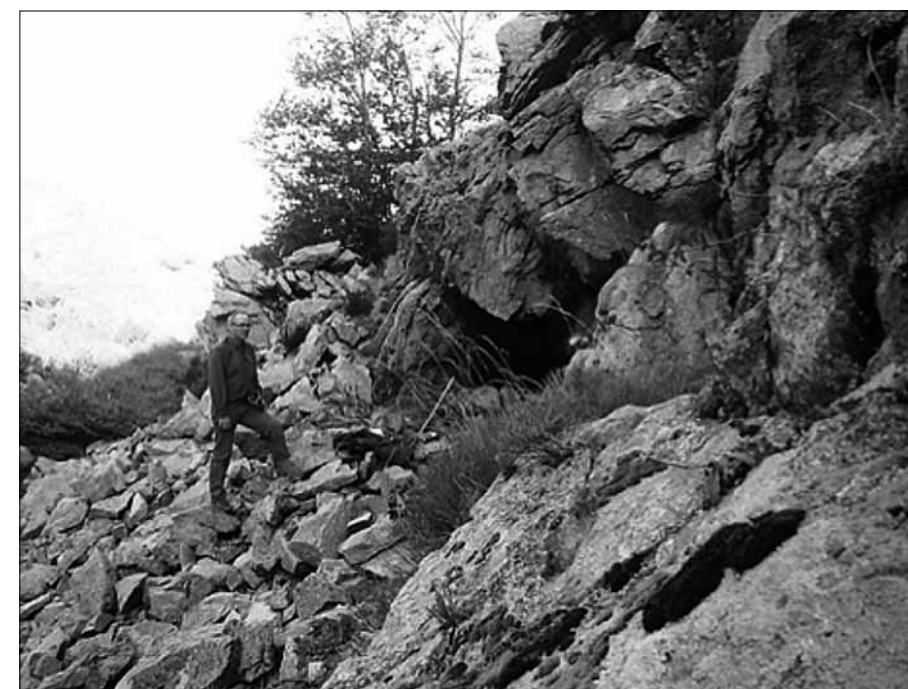
CP 2 – [Mina]

Coordenades 41° 48' 990 – 002° 21' 832 – 1.283

Té una boca de 3 m d'ample per 2,30 m d'altura, i un recorregut de 7 metres d'orientació sud-nord. El sostre va reduint la seva altura fins que al final de la cavitat ens obliga a arrossegar-nos. A la boca hi ha un mur d'1 m d'amplada, fet amb pedra seca, que sembla que tancaria l'entrada a la cavitat, que té el sòl pla i, aparentment, de sorra.

Cova d'en Pere. Viladrau. Osona.

Boca de la cova d'en Pere.

CP 2. Mina.

A l'entrada, en una paret de la banda nord, hi ha pintada una creu i set estrelles de color blau. A sota seu, amb prou feines es distingeix una cara o una calavera. Al costat hi ha una petita zona balmada que semblaria haver estat aplanada expressament.

CP 3 [veta prop del riu]

Coordenades: 41° 48' 935 – 002° 21' 868 – 1.302

Per sota, un centenar de metres al sud, en el llit del torrent, es troba una cavitat que semblaria ser el resultat de l'explotació d'alguna beta de mineral, però caldria confirmar-ho.

3.4. Sector Castellfitó

Grup de dues cavitats aïllades i allunyades de les altres tres zones, ubicades dins del tram superior del torrent dels Rentadors i a la cota 1.160 m d'alçada.

A nivell històric val la pena esmentar que en un mapa de 1928⁵ apareix en aquesta zona el topònim «Castel del Filó» (vegeu imatge).

CF 1

Coordenades 41° 49' 000 – 002° 21' 198 – 1.160

Es tracta d'una cavitat de recorregut molt curt i pràcticament vertical, situada enmig d'una esquadra.

CF 2

Coordenades 41° 48' 985 – 002° 21' 227 – 1.161

Restes d'una possible prospecció, amb una petita esplanada als seus peus.

5. Còpia manuscrita d'una de les minutes de més de quatre-cents municipis de Catalunya a escala 1:25.000 corresponents a l'aixecament del Mapa de España 1:50.000. Les còpies a mà les va encarregar entre 1914 i 1936 el Servei Geogràfic de la Mancomunitat de Catalunya, per utilitzar-les com a base del Mapa Geogràfic de Catalunya a 1:100.000. Mapa original propietat de l'Institut Cartogràfic de Catalunya.

4. Estudi morfològic de les cavitats

Des del punt de vista purament formal, cal dir que a la zona que s'ha estudiat apareixen quatre tipus de cavitats força diferenciades:

- Cavitats d'origen natural, vinculades a fenòmens tectònics. Els casos més clars són les coves de la Roca Foradada i la Balma Murada (RF 4 i RF 5). Tal com es veu a la fotografia, són obertes en grans diàclasis que ratllen tot el vessant de la muntanya.
- Cavitats resultat de l'explotació d'alguns minerals disposats en vetes. La seva morfologia segueix les formes irregulars d'alguna esquerda o veta. Són les que s'assemblen més a la idea tradicional de les explotacions d'ametistes, tot i que no se n'ha trobat cap evidència. Se'n troben exemples en el conjunt de la cova de Sant Miquel (StS 6) o en la balma RF 8 i en les cavitats del sector de Castellfitó.
- Cavitats de curt recorregut i planta més aviat arrodonida. De la majoria d'elles no se n'ha fet la topografia per la seva simplicitat. Es tracta de forats oberts a la roca, de fins a tres metres de recorregut, i una boca tallada a la mateixa roca amb tendència a ser semicircular a la part superior. Si no fos per la complexitat tècnica de la seva obertura, lligada a la duresa de la roca, es podria pensar en algun tipus de refugi, potser en una estructura eremítica, com sí que es troba a la Cova de Sant Segimon (StS 5) (que malgrat tot té unes dimensions una mica més grans i una forma acampanada a l'interior). A la zona de Roca Foradada hi ha tres cavitats que corresponen a aquesta tipologia (RF 2, RF 3 i RF 4), i algunes altres es troben al voltant del santuari de Sant Segimon (la suposada cisterna descrita com a StS 1). També la boca oriental de la cova de Roca Foradada o la mateixa boca de la cova d'en Pere semblen respondre a aquesta tipologia, tot i que l'interior sigui marcadament diferent (potser per enllaçar amb algun tipus de cavitat natural).
- Cavitats amb planta de mina de galeria, encara que de curt recorregut. Són obertures artificials en forma de galeria allargada. En alguns casos segueixen una esquerda o veta (és el cas de les mines bessones de Sant Segimon, StS 10 i StS 11), però en altres casos semblen excavades en roca mare (mina CP 2, sota la cova d'en Pere, o les coves de Sant Miquel i dels Porcs).

5. Dades històriques

La interpretació de les dades històriques que posseïm sobre aquest indret apunta en dues direccions diferents. D'una banda, hi ha indicis que permetrien parlar d'un poblament eremític de les rodalies del santuari, començant per la mateixa cova de Sant Segimon. D'altra banda, una segona línia d'interpretació aniria en la línia d'una suposada explotació mineral, concretament d'ametistes. Finalment, apuntem unes dades que ens han semblat interessants sobre l'anomenada cova de Sant Miquel dels Sants (StS 6).

Boques de la cova de Roca Foradada, al capdamunt de la diàclasi que li dona origen.

5.1. Ereditisme

Tot i que la llegenda situa l'espai que s'està analitzant com l'escenari d'una estada eremítica de sant Segimon, fill d'un rei de Borgonya, la història és una mica més eixuta pel que fa a dades concretes. Tal com diu Pladevall, semblaria que no va ser fins al segle XIV que aquest espai montsenyenc es va convertir en un lloc de vida eremítica i que «(...) a la mateixa penya on hi havia la cova amb la capella inicial, hi ha dues altres coves amb indicis de vida eremítica, com es pot observar sobretot en la més ben conservada en la que s'hi veu una capelleta i altres testimonis d'aprofitament per habitatge» (Pladevall i Font, 1986: 22). Pla-

devall es refereix, sense cap dubte, a la cavitat que anomenem StS 5 o cova de Sant Segimon i segurament a l'StS 4, però una mica per sobre d'ambdues cavitats se n'han localitzades dues més de morfologia anàloga que podrien haver tingut finalitats semblants. De tota manera, i a falta d'una intervenció arqueològica que pogués aportar noves dades, només la cova de Sant Segimon (StS 5) presenta mostres evidents d'ocupació humana.

Tot fa pensar que l'origen del santuari es troba vinculat a un petit nucli d'ermitans. El 1290 apareix la primera referència documental i el 1317 es concedien 40 anys d'indulgències a tots els qui visitessin la cova o capella «no fabricada per mà d'homes sinó per voler de Déu (...) en un lloc de gran horror i ampla solitud» (Pladevall i Font, 1986: 22; Solà, 1918: 58). Un manuscrit vigatà conegut amb el nom de la *Llegenda àuria*, de la primera meitat del segle xv (transcrit per Ordeig i Mata, 1987: 93 i s.), dona fe de la consolidació en l'imaginari català de l'espai de Sant Segimon del Montseny com a lloc d'eremitisme: quan sant Segimon hi arriba ja hi troba un ermità («apparech-li hum hom en forma d'armità», «E aquesta balma, qui vuy dia és feta esgleya, és dit l'armitatge de sent Sagimon»). També Pladevall (1986: 30) accepta que es coneix l'existència d'ermitans o donats des de principis del segle xv i que a l'hivern aquests residien al santuari de l'Erola. Un d'aquests ermitans hauria construït la capella de Sant Miquel dels Barretons, i hi era encara l'agost de 1557, quan va anar-hi el bisbe de Vic en visita pastoral (Pladevall i Font, 1986: 33).

Considerem que l'explicació eremítica podria servir per explicar l'origen d'algunes cavitats del sector que hem anomenant de Sant Segimon, però —amb les dades de què disposem actualment— no es pot concretar exactament quines. D'altra banda, algunes d'aquestes cavitats presenten una morfologia semblant a les cavitats que hi ha a la Roca Foradada, un espai on es fa més difícil parlar d'ocupació eremítica.

5.2. Explotació d'ametistes

Una altra línia d'interpretació passa per la possibilitat que algunes d'aquestes cavitats fossin el resultat de l'explotació d'una pedra que va arribar a tenir connotació de pedra preciosa, les ametistes.

En aquest sentit, diguem que no està clar si les ametistes del Montseny foren conegudes o no pels romans. En tot cas, hi ha una sèrie d'autors que consideren que la seva descoberta hauria tingut lloc a les darreries del segle xvi o principis del xvii (Pladevall i Font, 1986: 81). El document més antic que es coneix sobre l'explotació d'ametistes, datat al 1610, indica que l'explotació es feia en pedreres i que aquestes serien escombrades per treballadors que es dedicaven a buscar-hi les preuades ametistes. Però el 1721 dos regidors de Viladrau han de pagar 10 lliures per les mines i el dret de buscar ametistes i altres pedres precioses a la muntanya del Montseny (Pladevall i Font, 1986: 85). Sabem també que al segle xviii el comte d'Aranda «(...) mandó hacer a sus expensas varias excavaciones y descubrimientos para extraer de entre aquellas rocas lo más precioso que contenían: y hecha una colección de ametistos, siguiéndolos en todos sus estados (...)» (citat a Pladevall i Font, 1986: 85).

Segons Pladevall, la documentació històrica suggereix que les troballes i l'exploració de les ametistes es feien a la part baixa de la muntanya, mai a grans altures, i normalment en fondals de rieres o grans xaragalls (Pladevall i Font, 1986: 87). En aquest sentit, el marquès de Vil·lel deia que les ametistes es trobaven en:

«(...) cerros bajos desde donde empieza a encumbrar-se la montaña, pero nunca en determinada profundidad, pues a veces una excavación muy profunda dexa burlados y sin fruto los trabajos de los interesados, mientras que otras de pocas varas ó palmos descubren en abundancia este fosil, ni se hallan tampoco igualmente en todos los cerros baxos, sino que, como es muy regular en semejantes producciones, unos parages están de todo exhaustos, quando en otros rebosan en cantidad estas piedras» (Citat a Pladevall i Font, 1986: 87)

El pare Enric Flórez, als anys setanta del segle xviii, també deia que les ametistes es feien sota terra, on calia anar a cercar-les cavant o bé amb pólvora i que «Regularmente se buscan en cuevas o profundidades donde antes trabajaron, y cabando hasta hallar las piedras». Segons diu, les ametistes es fan en esquerdes entre la roca, moltes vegades amb gran presència d'humitat. Tant Flórez com el marquès de Vil·lel —tot i que sembla que aquest darrer va plagiar el primer— asseguren que durant el segle xviii s'havia procedit a tornar a intentar explotar les antigues mines.

De fet, un contracte de 1680 establia que per construir les mines era necessària la col·laboració de molts puntals i respatllers de fusta, que calia extreure dels boscos de les rodalies (Madurell i Marimon, 2006).

De tota manera, la hipòtesi que suggereix que algunes d'aquestes cavitats podrien ser el resultat d'antigues explotacions d'ametistes, tot i que és plausible no sembla poder-se verificar. En aquest darrer sentit, cal tenir en compte el fet que el mapa en què Pladevall indica on es trobaven les referències històriques a aquestes pedres precioses no inclou la zona estudiada. La més propera seria un espai per sota del santuari de Sant Segimon, on no s'ha trobat cap traça de cavitat i on els pòrfirs tenen una distribució més aviat residual. De tota manera, no es pot menys-tenir la idea que, tractant-se d'una pedra preciosa amb la qual es comerciava, els documents havien de ser molt curosos per no donar les localitzacions exactes de les explotacions.

5.3. Altres possibles explicacions

La zona que s'ha estudiat, per la seva posició geogràfica aïllada, ha estat històricament lloc de refugi dels habitants de les rodalies. En tenim constància durant la Guerra del Francès i durant la Guerra Civil, però res no permet assegurar que aquestes cavitats haguessin estat construïdes amb la finalitat de servir de refugi. En aquest sentit, només la Balma Murada (RF 4) presenta una morfologia adient per a aquestes necessitats, tot i que totes les altres podrien haver-se utilitzat en un sentit semblant. De tota manera, excepte en el cas esmentat, no s'han trobat estructures que permetin pensar en una zona de refugi més o menys continuat.

El cas de la Gran Mina de la Roca Foradada (RF 6) sembla indicar una explotació minera que s'havia pensat que fos a gran escala, amb un accés complicat (està penjada a mitja paret i cada vegada que hi hem accedit ens hem hagut de despenjar rapelant, tot i que s'hi pot accedir des de baix amb l'ajuda d'una corda fixa). Però, com ja s'ha dit en altres moments, no posseïm cap evidència que permeti indicar l'objecte d'explotació de la mina.

5.4. Cova i petjades de Sant Miquel dels Sants

Tenint en compte que no podem dir quin va ser l'origen de les cavitats de la cova de Sant Miquel i de la dels Porcs (StS 6), sí que podem intentar explicar el canvi de valoració que aquest espai va viure a finals del segle XIX.

En aquest sentit, l'any 1884 es va publicar l'excursió geològica al Montseny de l'insigne geòleg Jaume Almera. En aquesta obra, Almera parla del santuari de Sant Segimon i diu que és memorable perquè recorda la vida de dos herois: sant Segimon i sant Miquel dels Sants. Sobre aquest darrer diu que «(...) en sa infància vingué a estas soledats per fer vida eremítica en una cova que porta son nom y en la qual està afigurat al viu, amb imatges regulars, lo acte de ser descobert per son pare lo inclit fill de Vich. Las duas piadosas tradiciones las conserva fielmente lo poble, y las cuentan los pastores desta montanya» (Almera, 1884).

Pocs anys més tard (1890) es publicava el relat del viatge topogràfic que va fer Juli Serra per les Guillerries. Aquest relat és interessant perquè, en passar prop del santuari de Sant Segimon, parla d'unes petjades atribuïdes a sant Miquel dels Sants i de la cova on aquest s'hauria retirat:

«Apretando, pues, el paso, todo lo que consentía la áspera bajada, dejamos junto a nosotros la cueva de San Miguel, cuyo nombre debe al glorioso San Miguel de los Santos, patrón de Vich, que por el siglo XVI hizo en ella, según es fama, vida ascética y hubo de milagrear abundantemente, al parecer, por el Montseny y sus contornos. Y digo esto, porque en distintos puntos de la comarca he oído contar la misma tradición, con la sola variante del lugar en que se supone acaecida. Era el caso, al decir de las gentes, que persiguiendo el santo buenas obras, recorría sin cesar toda la sierra, y siempre hallaba al diablo estorbando sus designios; en pugna con él mediaron entre ambos cien secretos desafíos, y ora arrojándose a una sima tenebrosa, ora saltando un profundo precipicio, siempre era vencido el segundo, que se estrellaba entre las rocas ó se aplastaba contra el fondo, mientras el santo salía ileso de la prueba mostrando cuánto gozaba el favor de Dios contra las malas artes del demonio; y la imaginación popular, dando vida a la leyenda, quiere ver en cada piedra las huellas de la lucha problemática, cuando no las señala con la configuración misma del terreno ó las supone bajo el agua de los ríos.» (Serra, 2002: 112)

Davant d'aquestes referències, el primer que cal matisar és que no s'ha trobat en les obres publicades abans del segle XIX cap evidència de la cova on es va retirar el sant en la seva primera anada al Montseny. Els documents parlen d'una cova, però enlloc no es fa referència a Sant Segimon, on sí que es dirigia en la seva segona

fugida al desert, tot i que no hi arribà perquè un àngel l'en féu desdir en passar per Espinzella. No havent-hi estat mai, sembla que aquesta atribució de significat a l'indret montsenyenc va ser força posterior.

Semblaria que la *invenció* d'aquestes petjades es produís al voltant dels anys seixanta del segle XIX, moment de la canonització del sant vigatà. Efectivament, sant Miquel dels Sants va ser canonitzat l'any 1862 i la ciutat de Vic ho va celebrar amb una gran participació popular. Tal com deia Eduard Junyent, des d'aquell moment sant Miquel va passar a ser considerat el patró de la ciutat i a ocupar un lloc privilegiat al costat dels Sants Màrtirs. Els documents d'Almera i de Serra són alhora prou propers i prou llunyans al moment de la seva canonització com per poder suposar que les festes que van tenir lloc a la ciutat de Vic van desencadenar l'interès per aquest lloc i per la presència del sant.

En aquest context, el 8 de maig de 1862 el periòdic vigatà *El Ausonense* publicava una carta anònima datada al mateix santuari el dia 30 d'abril en què es parla de l'aplec de Sant Segimon. El seu autor anònim diu que una de les idees que més el «preocupaven» era visitar la cova on havia fet penitència sant Miquel, però que cap de les persones a qui havia demanat informació —fins i tot l'ermità— no li'n sabien donar raó i la seva pregunta causava sorpresa.

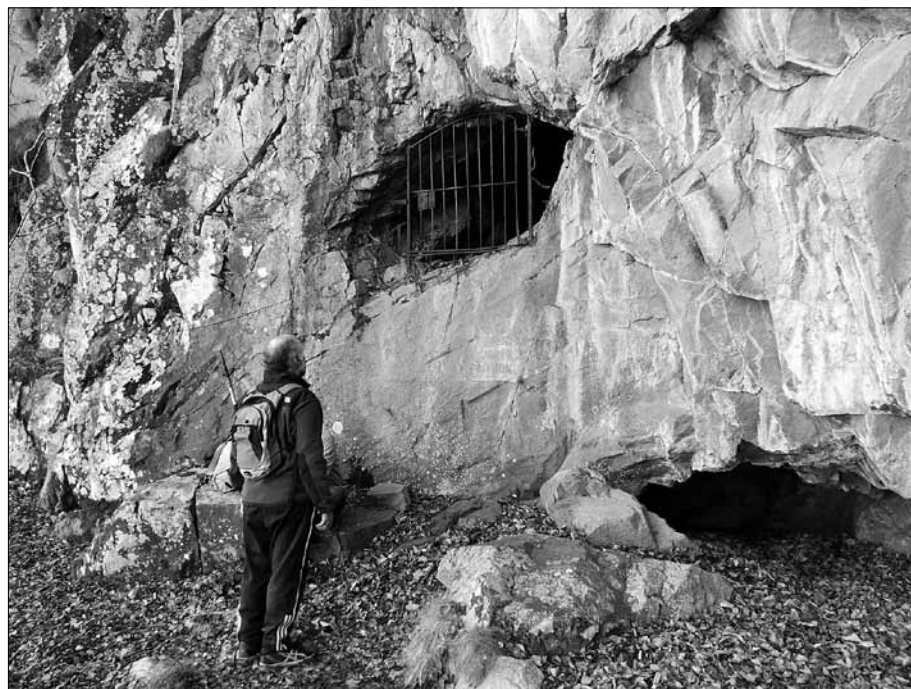
«Y aun una persona anciana me ha contestado con singular enfado —no vino aquí el B. Miguel; yo soy de la comarca y nunca oí hablar de tal cosa.»

Malgrat tot, el cronista no va parar fins a trobar el que buscava: el masover de can Gat es va oferir a acompanyar-lo i així va poder trobar la cova:

«La cueva que me ha dicho ser del Beato está poco distante de la de S. Segismundo; mas el camino, si es que merezca tal nombre el sendero por donde hemos pasado, es muy malo y asaz espuesto: la cueva es doble, una arriba y otra abajo sin comunicacion entre sí; la de arriba que parece una de tunel tiene siete metros de profundidad por uno de altura y de diámetro; la inferior es mas ancha y menos profunda... A esta traen los cerdos la temporada que pastan en la montaña.»

L'escrit acaba amb un consell que és alhora una premonició: ara que el sant serà canonitzat, seria desitjable que els seus devots donessin a la cova la veneració que es mereix, «poniendo allí alguna cosa que recordase aquel paso admirable de su vida y facilitando el camino a los peregrinos».

Encara no un mes més tard, Marià Fàbregas anunciava en el mateix periòdic l'obertura de l'ermitatge durant aquella temporada i recordava l'article anterior explicitant que a poca distància del santuari hi havia la cova i demanant que s'endrecés el camí que hi duia. Les festes de la canonització del sant tingueren una gran cobertura per part d'*El Ausonense*, periòdic que es va descuidar d'esmentar el pas que s'havia fet al carrer de Gurb. Gràcies a aquest oblit sabem que en aquest carrer s'havia representat una escena amb el sant al desert o cova del Montseny quan el seu pare el va trobar agenollat davant la creu: l'anada a Sant Segimon ja era un fet i qualsevol vigatà ho havia vist de forma diàfana.

Cova de Sant Miquel dels Sants i cova dels Porcs.

El dilluns 22 de setembre de 1879 es va anar en processó fins a la cova i s'hi van instal·lar unes imatges de Sant Miquel i el seu company de fugida, agenollats davant de la creu en el moment en què el seu pare els va trobar. Eren obra de l'escultor Pere Cuadras —ja eren fetes el 1827, però no sabem perquè no s'hi van instal·lar abans— i l'acte va coincidir amb el centenari de la beatificació del sant. Per arribar fins al lloc havia calgut obrir un nou camí, tallat a la roca, que encara es conserva parcialment. L'acte comptà amb la participació del pintor Lluçia Bertrana.

Després de la missa, es dugué la relíquia del sant (suposem que la que tenia la ciutat de Vic) fins a la cova, en processó d'una sola fila. Posada la relíquia del sant a la boca de la cova, el penitencier va beneir el lloc amb un branquilló de faig. Jaume Colléll —que havia fet el sermó— en va publicar la crònica a *La Veu del Montserrat* del 27 de setembre de 1879.

6. Conclusions i hipòtesis

Malauradament no hem estat capaços de donar compte de l'origen d'aquestes cavitats. Per aquesta raó, les conclusions d'aquest treball han de tenir un caràcter purament hipotètic: tot fa pensar que es tractaria d'antigues mines d'explotació

d'ametistes, però no hem trobat una manera clara de lligar els documents històrics amb les evidències que es troben sobre el terreny, sobretot tenint en compte que la documentació situa aquestes cavitats per sota de la nostra zona d'estudi.

De tota manera, la documentació històrica sembla suggerir que l'explotació d'ametistes al Montseny hauria començat a finals del segle XVI. Possiblement les primeres explotacions van ser pedreres a cel obert o petites vetes de mineral que es trobaven a prop de la superfície. El segle XVIII hauria viscut una segona onada, que els documents refereixen amb expressions com «excavaciones», que permeten pensar en l'ús de galeries excavades al subsòl (mines). El pare Flórez resulta encara molt més clar quan recull ambdues idees i diu que les ametistes es troben «(...) en cuevas o profundidades donde antes trabajaron (...)».

Suposant, doncs, que les cavitats estudiades —si més no algunes— poguessin correspondre a antigues mines d'ametistes, es planteja una qüestió de geografia històrica: per quin motiu sembla que aquest tipus de mines només es van obrir a la zona estudiada? Ja s'ha dit que a poca distància hi ha el turó de les Queredes, on apareixen també àmplies extensions de pòrfirs, però sense cap evidència que faci pensar en explotacions mineres. El mateix es pot dir de la zona del Cingle Rodó o dels afloraments propers a Sant Marçal i al coll de Borderiol.

7. Bibliografia

- ALMERA, Jaume. «Excursió al Montseny. Descripció física de la montanya». *La Veu del Montserrat* (maig 1884), p. 31.
- IGLÉSIES, J. «Una memòria setcentista sobre les ametistes del Montseny». *Montaña*, 94 (1964), p. 249-356.
- MADURELL I MARIMON, J. «Pedres ametistes del Montseny». *Ausa* [Vic], vol. 6, núm. 63 (1969), p. 144-147.
- ORDEIG I MATA, R. *Llegendes vigatanes*. Vic: Estudis Històrics, 1987.
- PLADEVALL I FONT, A. «Parroquia de San Martín de Viladrau». *Ausa* [Vic], vol. 2, núm. 11 (1955), p. 11-17.
- *Viladrau i el seu entorn: aplec de monografies sobre Viladrau, el Montseny i Sant Segimon*. Viladrau: Amics del Montseny, 1986.
- PORCEL, E. «Recull de petites cavitats de Catalunya». *Cavernes*, 25 (2005), p. 17-25.
- SERRA, Juli. *Un Viatge per les Guílleries i el Montseny: visió actual del recorregut pioner fet l'any 1890 per Juli Serra*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2002. (Camí Ral; 20)
- SOLÀ, F. «Per l'hermita de St. Segimon». *Butlletí del Centre Excursionista de Vich*, vol. III, núm. XXIX (1918), p. 57-60.

